

leergang gedrag; de bakjesaanpak

heel handige hulpmiddelen

1

De nieuwste visie en praktijk m.b.t.
het opzetten van de bakjesaanpak.

Luc Koning

leergang gedrag; de bakjesaanpak

serie
heel handige hulpmiddelen

Cip-gegevens

Koning, Luc
leergang gedrag; debakjesaanpak

Broekweg 19
7688RJ
Daarle

tel: 0546-698100

Trefw: gedrag, leergang, preventie,
sociaal-emotioneel

Vormgeving en zetwerk:
Argus, Luc Koning

Copyrights © 2004
Uitgeverij PRAVOO
Broekweg 19
7688RJ Darle
0546-698100

Druk: Argus, Rotterdam
Vormgeving: Argus, Pravoo
Op deze uitgave rusten de
gebruikelijke auteursrechten.
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvuldigd, opgeslagen in een
geautomatiseerd gegevensbestand, of
openbaar gemaakt, in enige vorm of
op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, of op
enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

1e druk februari 2004

2e druk augustus 2005

3e druk maart 2008

4e druk mei 2015

(sedert 4e druk in pdf-versie)

KORTE SAMENVATTING VAN DE INHOUD

Brandjes blussen

Veel scholen realiseren zich dat het incidentenbeleid gericht op het blussen van brandjes bij gedragsproblemen toch weinig effectief is. Men gaat dan ook op zoek naar een preventieve leergang op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Andere scholen hebben een methode, maar blijken daar toch niet tevreden over te zijn en zijn op zoek naar alternatieven.

De bakjesaanpak

In deze brochure geven we de laatste ontwikkelingen weer op het gebied van de bakjesaanpak. Bij de bakjesaanpak heeft iedere leerkracht een kaartenbakje op zijn of haar bureau en in dat bakje zitten kaartjes met daarop het sociaal-emotioneel thema van de week. De 40 kaarten van een schooljaar bevatten onderwerpen op het gebied van de sociaal-emotionele woordenschat, de waarden en normen, de mentaliteit en de sociale vaardigheden.

De laatste ontwikkelingen op dit gebied hebben te maken met de volgende vragen:

-is het wel verantwoord om met een kant- en klare methode te werken?

-zou het niet beter zijn zelf de inhoud te bepalen?

-zou je niet een relatie moeten leggen tussen de resultaten van het leerlingvolgsysteem gedrag en de inhoud van de leergang?

Praktijkervaringen

Deze brochure bevat alle ingrediënten om de bakjesaanpak te maken. Alle mogelijke inhoud is opgenomen evenals de mogelijke vormen van opzet en de werkvormen.

Soemokaarten van het GCO achterhaald!

Eind oktober 2003 hebben ruim 50 scholen in Friesland ons gewezen op de uitgave van Soemokaarten van Eduforce/GCO. Soemokaarten bevatten inhoud op het gebied van de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Men stelde ons de vraag of Eduforce met het uitgeven van die kaarten niet op een laffe manier de bakjesaanpak van Pravoo te gelde aan het maken is. Ons antwoord is dat Eduforce inderdaad hun invulling van onze bakjesaanpak uitgeeft.

In deze brochure zullen we uitleggen waarom u in elk geval die Soemokaarten niet aan moet schaffen omdat die aanpak achterhaald is.

Andere onderwerpen die aan de orde komen:

-de handige werkvormenwijzer

-de relatie met de ouders

-diverse hulpmiddelen

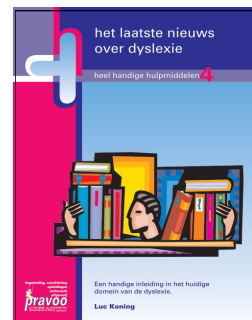
De andere delen van de serie
heel handige hulpmiddelen:

Tussendoelen geletterdheid
met veel praktische tips voor het hanteren van de tussendoelen geletterdheid.

VLAM met concrete hulpmiddelen voor het starten met het adaptief onderwijs.

Dyslexie: met dit boekje krijgt u in 12 pagina's een overzicht van de huidige stand van zaken m.b.t. dyslexie.

Gedrag en gedragsproblemen;
wat kun je er op school aan doen?

1. De opzet

1.1 De taak van de school

Er zijn maar weinig kinderen die 's ochtends de school binnenkomen en de leerkracht verzoeken om te vertellen welke producten Zweden exporteert; er zijn ook weinig kinderen die zo maar uit zichzelf vragen sommen te leren maken van het type vermenigvuldigen met breuken.

Toch leren kinderen in Nederland wat Zweden exporteert en de meeste kinderen leren ook te vermenigvuldigen met breuken.

Klaarblijkelijk hebben scholen de overtuiging dat die leerstofinhouden van belang zijn voor kinderen. Dezelfde denkwijze, nl. wat willen we de kinderen meegeven zonder dat ze er zelf om vragen, moet ook gehanteerd worden m.b.t. de sociaal-emotionele ontwikkeling. In de ruim 50 schoolgidsen die we in hebben mogen zien, komt men een van de onderstaande uitingen tegen:

... we werken niet alleen aan de cognitieve ontwikkeling van de kinderen, maar ook aan de sociale ontwikkeling, de emotionele ontwikkeling, de creatieve ontwikkeling, etc.

... we laten de kinderen niet alleen met hun hoofd werken, maar ook met hun hart.

Het feit dat zinsnedes van dit type in iedere schoolgids voorkomen, betekent dat de meeste scholen een opdracht zien op dit gebied. De opdrachtvatting is erg vrijblijvend als men alleen maar reageert op wat er spontaan plaatsvindt. Dat doet men bij het leesonderwijs ook niet. Daarom is er gewoon een leergang op dit gebied nodig.

Er zijn al diverse methoden beschikbaar. Vanuit de praktijk is bekend, dat die methoden in elk geval in het basisonderwijs op de plank blijven liggen. Bij navraag worden daar twee redenen voor genoemd. Men vindt de opzet overdone, te veel van het goede en ten tweede vindt men dat het uitvoeren van de lessen te veel voorbereiding kost. Die twee redenen hebben geleid tot de ontwikkeling van de bakjesaanpak.

1.2 Een systematisch aanbod

We weten dat veel kinderen niet in staat zijn geheel vanuit zichzelf het lezen te leren; er zijn ook kinderen die gerichte motorische oefeningen moeten doen om een goed handschrift te ontwikkelen. Bij veel kinderen leiden spontane ervaringen onvoldoende tot ervaringskennis en automatismen. Er is in veel gevallen intentioneel en sturend onderwijs nodig.

Dat gegeven is voor sociaal-emotioneel leren niet anders. Hoe vaak hoort men in het onderwijs niet: „Dat had je moeten weten“, of: „Dat heb ik je al zo vaak gezegd.“ Ook binnen de sociaal-emotionele ontwikkeling is een duidelijk cognitief moment aanwezig; men spreekt dan over sociale kennis.

Daarnaast komt het vaak voor dat kinderen tijdens en na problematische sociaal-emotionele situaties niet goed aanspreekbaar zijn. Het is moeilijk om tot ze door te dringen, omdat ze zich afsluiten of omdat ze te opgewonden zijn. Tenslotte is het nog zo dat binnen spontane en acute situaties veel aspecten van de sociaal-emotionele ontwikkeling

niet of in een onjuiste opbouw aan de orde komen.

Dit alles betekent dat het is aan te bevelen dat een school voor basis- of speciaal onderwijs systematisch aandacht besteedt aan de sociaal-emotionaliteit van kinderen.

1.3 De bakjesaanpak in het kort

De bakjesaanpak komt erop neer dat iedere leerkracht op haar of zijn bureau een kaartenbakje heeft staan met daarin ongeveer 40 kaartjes. Voor iedere schoolweek een kaartje. Op dat kaartje staat het sociaal-emotionele aspect van de week, of zoals sommige leerkrachten het noemen: het puntje van de week.

Bij die puntjes van de week gaat het om vier zaken, nl.:

- sociaal-emotionele (ervarings)kennis
- sociaal-emotionele attitude
- sociale vaardigheden
- normen en waarden

Bij sociaal-emotionele kennis gaat het om mensenkennis in het algemeen, kennis van groepsgenoten en kennis van volwassenen. Het omgaan met anderen en met jezelf is niet alleen een zaak van intuïtie en gevoel, maar kent ook een kennisaspect. Als u met kinderen sociaal-emotionele situaties bespreekt, dan laat u kinderen nadenken en verheldert u verschijnselen voor ze. Dat zijn twee cognitieve handelingen. Voor het nadenken en het verhelderen is het verstand nodig. Het vergroten van de sociale cognitie of sociale kennis is een belangrijk onderdeel van de sociaal-emotionele ontwikkeling en begeleiding. Het gaat bij dit aspect vooral om sociaal-emotionele begrippen zoals blij, boos, trots, veilig, etc.

Kinderen maken soms denkfouten bij het omgaan met anderen. Twee voorbeelden van denkfouten zijn:

-als spullen niet van jou zijn, hoef je er ook niet netjes mee om te gaan

-als je iemand niet aardig vindt, mag je haar of hem plagen.

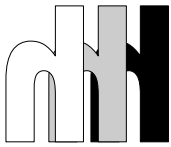
Hier gaat het dus om de mentaliteit van de kinderen.

Bij sociale vaardigheden gaat het om het concreet verrichten van handelingen bij het omgaan met anderen. Daarbij moet u denken aan vaardigheden als het contact zoeken met anderen, het vragen stellen aan anderen, etc.

Ook het gedrag bij sociale gebeurtenissen als een verjaardagsfeestje, het winnen van een wedstrijd hoort hierbij.

Tenslotte kunnen er ook normen en waarden op de kaartjes komen te staan zoals eerlijkheid, vergevingsgezindheid, respect, etc.

Bij het werken volgens de bakjesaanpak doet de leerkracht 's maandags het bakje open en ziet wat het puntje van de week is. Op die maandag wordt

gedurende tien à vijftien minuten het sociaal-emotionele aspect geïntroduceerd. Als kinderen kunnen lezen, zo vanaf januari in groep 3, komt het aspect ook op het bord te staan. Tijdens de dagen daarna komt u iedere dag even op het aspect terug en zorgt u ervoor dat de belevingen van de kinderen gekoppeld kunnen worden aan het onderwerp dat u aan de orde wilde stellen.

2. Het stappenplan

In het nu volgende wordt in een stappenplan aangegeven, hoe u voor uw school de bakjesaanpak kunt realiseren. Hoewel we diverse verzoeken hebben gehad om kant-en-klare-bakjes ter beschikking te stellen, zullen we dat toch weigeren. Zie daarover de discussie m.b.t. Soemi op pagina 5.

In de afgelopen vier jaren hebben we vast kunnen stellen dat het per school samenstellen van de bakjes:

- niet meer dan 1½ uur kost
- het voordeel heeft dat het een schoolspecifieke benadering wordt en geen landelijk voorgeschreven curriculum. Op deze manier sluit de inhoud van het bakje aan bij de visie van de school.

De volgende drie stappen dienen uitgevoerd te worden:

- A. voorbereiding**
- B. samenstelling**
- C. invoering**

A. Voorbereiding

A.1 Bestudeer blz. 2 - 3 van deze brochure over de opzet en achtergrond van de bakjesaanpak.

A.2 Stel een jaarplan samen.

Zie een overzicht van een jaarplan hieronder.

Een jaarplan begint met een aantal onderwerpen waarvan u vindt dat die voor alle kinderen op school zinvol zijn. U werkt dan met de gehele school enkele weken aan dezelfde onderwerpen. Daarna voert u de activiteiten uit rondom de ongeveer 35 à 40 onderwerpen. Daarbij hebt u ergens in het jaar nog een schoolproject waarbij de gehele

jaarplan

blok a	enkele schoolonderwerpen -de drie schoolregels -pesten -eventueel andere onderwerpen
blok b	40 onderwerpen blok c: het schoolproject
blok d	jaarafsluiting

school meer uitgebreid met een schoolthema bezig is. Dat kan ieder jaar aangepast worden aan de actualiteit. Het is aan te bevelen dan niet voor een negatief geaard project te kiezen, maar voor een positief onderwerp, bijvoorbeeld het onderwerp *helpen*.

Tenslotte sluit u het schooljaar af met een groeps-evaluatie. Hoe hebben de kinderen het jaar ervaren?

Bepaal of u het eens bent met deze globale opzet.

A. 3 Bepaal wat er in iedere groep/bouw aan de orde moet komen in de vorm van thema's die van algemeen belang zijn.

We geven enkele voorbeelden van scholen:

-de drie schoolregels. Zie daarvoor het Praxisbulletin van september 2003. Daarin staan de drie basisschoolregels uitgewerkt. Zie blz. 16-19 van dat nummer. (of zie de digitale gedragsorthotheek)

- pesten
- op je beurt wachten
- luisteren
- samenwerken
- omgaan met ruzies
- je op jezelf richten en niet met anderen bemoeien
- iemand aanspreken
- groepslid zijn.

Het is aan te bevelen niet meer dan zes schoolonderwerpen te kiezen omdat anders de variatie over de gehele school sterk af zal nemen.

B. Samenstelling

B.1 Bepaal in tweetallen de inhoud voor de kaartjes. Doe dat met tweetallen leerkrachten van groepen die op elkaar aansluiten, zoals de leerkrachten van groep 1 en 2, de leerkrachten van groep 3 en 4, enz. Laat de onderwerpen noteren op een A4'tje en nog niet op de kaarten.

Maak gebruik van de hulplijsten in deze brochure:

- blz. 11-12: sociale kennis
- blz. 13-14: sociaal-emotionele attitude

-blz. 15: sociale vaardigheden

-blz. 16: normen en waarden.

De leerkrachten van twee groepen overleggen met elkaar wat men voor haar/zijn groep zal kiezen. De leerkracht van bijvoorbeeld groep 5 kan kiezen voor het begrip 'trots' en de leerkracht voor groep 6 kiest dan voor het begrip 'tevreden'. Op die manier kunt u binnen 1½ uur de keuzen hebben gemaakt en voorkomt u dat iedereen dezelfde onderwerpen kiest. Dit betekent niet dat een begrip als *jaloers* niet in groep 3 en groep 7 aan de orde zou mogen komen. De kinderen worden ouder en beleven die begrippen dan anders.

Zorg hierbij voor een goede afwisseling tussen positief en negatief beleefde inhoud.

Zorg ook voor een goede afwisseling van begrippen, denkfouten, vaardigheden en normen/waarden.

Een goede verdeling is in het onderstaande overzicht weergegeven.

	groep 1 en 2	groep 3-5	groep 6-8
begrippen	11 per groep	13 per groep	14 per groep
Vaardigheden	21 per groep	16 per groep	11 per groep
attitudes	2 per groep	4 per groep	6 per groep
normen/waarden	1 per groep	2 per groep	4 per groep

Dit is een voorbeeld van een school die 35 kaartjes per groep kon vullen. De andere kaartjes waren voor pesten, de jaarafsluiting, een gezamenlijk project en enkele gezamenlijke schoolonderwerpen. Dit overzicht kan als een trend gehanteerd worden. U kunt er natuurlijk wel een of meer boven of onder gaan zitten.

B.2 Laat een ib-er de doorgaande lijn checken door de A4-tjes te beoordelen in de zin van:

-zitten de dingen erin die we van algemeen belang achten

-is er een goede afwisseling van positief en negatief gearde inhouden

-is de overgang tussen de groepen juist in de zin dat er geen directe herhalingen zijn (dus niet in de ene groep eindigen met boos en bang en in de volgende groep beginnen met boos en bang).

B.3 Er kan nu overleg zijn om hier en daar wat aanpassingen te plegen

B.4 Nu kunnen de gekozen onderwerpen op de kaartjes gezet worden. Nummer de kaartjes.

Aanvankelijk noteert u gewoon het woord, de vaardigheid, de attitude, de waarde of de norm op de kaart. Op blz. 7 t/m 10 is aangegeven hoe u die

aspecten met de kinderen kunt behandelen. In de loop van de tijd noteert u ook nog allerlei varianten in de aanpak die u zelf te binnen schoten of waar de kinderen mee kwamen. Zo'n kaart groeit dan inhoudelijk. Bij het starten van deze aanpak hoeft dat niet allemaal al uitgewerkt te zijn. Iedere leerkracht is in staat om met een klas over het onderwerp 'tevreden' te praten zonder de hulp van een uitgebreid ideeënboek.

Twee voorbeelden:

<i>begrip: medelijden</i>	16
<i>Als iem. iets verdrietigs meemaakt, hoe voelt zo iemand zich dan?</i>	
<i>Groot/klein verdriet. Wat wil iemand dan?</i>	
<i>Wat kun je doen: troosten; hoe doe je dat?</i>	
<i>Hoe kun je laten zien dat je medelijden hebt?</i>	
<i>Kun je overal medelijden mee hebben?</i>	

<i>vaardigheid: cadeautje overhandigen</i>	23
<i>deelvaardigheden: naar iemand toelopen</i>	
<i>feliciteren</i>	
<i>cadeau overhandigen</i>	
<i>er nog iets bij zeggen</i>	
<i>er bij blijven staan</i>	
<i>weer weggaan</i>	

B.5 Kies een evaluatiedatum

Na een eerste uitprobeerperioden van twee maanden kunt u al een evaluatie in het team houden.

C. Invoering

C.1 Begin met de uitvoering van wat er op de kaartjes staat.

Zie blz. 7 t/m 10 met een checklijst met werkvormen.

C.2 Voer de evaluatie uit. (zie B.5)

C.3 Voer eventuele aanpassingen uit.

C.4 Noteer de gekozen werkwijze in het school-(werk)plan en in de schoolgids.

3. Aanvullende onderwerpen

Tenslotte worden nog de volgende onderwerpen behandeld:

3.1 Waarom geen kant en klare methode?

3.2 De relatie tussen de resultaten van het leerlingvolgsysteem gedrag en de inhoud van de leer-

gang?

3.3 De relatie met de ouders

3.4 Diverse hulpmiddelen

3.1 Waarom geen kant en klare methode?

Eind oktober hebben ruim 50 scholen in Friesland ons gewezen op de uitgave van Soemokaarten van Eduforce/GCO. Soemokaarten bevatten inhoud op het gebied van de begeleiding van de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Men stelde ons de vraag of Eduforce met het uitgeven van die kaarten niet op een laffe manier de bakjesaanpak van Pravoo te gelde aan het maken is.

Ons antwoord is dat Eduforce inderdaad hun invulling van onze bakjesaanpak uitgeeft. Men heeft zelfs op pagina 11 van het Eduforcebulletin (okt. 2003) ons voorbeeld van de kaart over troosten opgenomen, die te zien is op pagina 9 van ons Handboek voor gedrag & gedragsproblemen.

Men geeft aan dat men wat doet aan *vergissingen* van kinderen. Bij die vergissing heeft men een synoniem gezocht voor wat wij bij de bakjesaanpak denkfouten noemen. Zo heeft men handig even een term wat veranderd. Neemt u maar eens pagina 7 t/m 12 van ons Handboek voor gedrag & gedragsproblemen en bijlage 17-26. (1 t/m 3e druk vanaf 1998) Al vanaf 1996 hebben we over deze aanpak gepubliceerd. Ook woorden als *flexibel in gebruik* zijn van ons overgenomen. Kortom plagiaat in de vorm van het ombouwen van ideeën van anderen.

Soemokaarten; niet doen!

Eduforce en het GCO spelen in op de wensen van bepaalde leerkrachten die het wel handig vinden om kant en klare kaarten te gebruiken. Pravoo heeft dat zelf nooit zo willen doen omdat wij vinden dat u zelf moet bepalen welke onderwerpen u gaat behandelen. In ons Handboek voor gedrag & gedragsproblemen bieden we ruim 400 onderwerpen aan en in een sessie van een uur en een kwartier maakt u zelf een kaartenbak. We kennen ook scholen in Friesland die dat zo op onze aanwijzingen gemaakt hebben. Misschien werkt u wel op een christelijke school en vindt u ook het onderwerp *rentmeesterschap* een belangrijk thema en misschien werkt u op een openbare school en wilt u het *alibiseren* aan de orde stellen. Met de Pravoo-aanpak bepaalt u zelf de inhoud van de onderwerpen. Het GCO kiest 200 onderwerpen voor u! Tegenwoordig adviseren we de scholen om eerst eens met een leerlingvolgsysteem gedrag een overzicht te maken van de problemen van de kinderen en de bakjesaanpak daarop af te stemmen. Dat blijkt ook een zeer zinvolle en effectvolle aanpak. Kijkt u maar eens naar ons artikel over de drie schoolregels in het Praxisbulletin van september 2003.

Wat is zeker

Zeker is dat de samensteller van de Soemokaarten,

Wiebren de Jong, geen pedagoog is omdat je dit soort kaarten nooit kant en klaar aan scholen aan moet bieden. Scholen moeten zelf vanuit een bestand van onderwerpen en hun eigen schoolplan- en schoolgidsuitgangspunten hun eigen thema's kiezen, hetgeen in een uur en een kwartier kan. Dit onderwerp is dus niet waardenvrij.

Zeker is niet dat dit de goedkoopste aanpak is, zoals men stelt, omdat u dit ook kunt maken met de inhoud van deze brochure. Dat kost aanzienlijk minder.

Zeker is dat Eduforce en het GCO minder principieel zijn dan Pravoo en euro's zagen in het idee van ons en louter een commercieel doel voor ogen hebben, nl. het in geld omzetten van ideeën van anderen.

Een advies

De Soemokaarten voldoen niet aan de uitgangspunten van het Nationaal actieplan gedrag omdat het u niet volledig vrijlaat om zelf de 40 kaarten voor een schooljaar te kiezen. Ook het gebruik van werkbladen (met meerkeuzevragen!) bij de Soemokaarten is achterhaald. Dit is nu een onderwerp waarvoor je eens niet zou moeten kopiëren.

De Jong van het GCO biedt hulp aan bij de implementatie. We adviseren u, als u dat overweegt, ook maar eens gratis met Luc Koning te overleggen (tel: 0180-662099)

3.2 De relatie tussen de resultaten van het leerlingvolgsysteem gedrag en de inhoud van de leergang?

In het voorafgaande is reeds het belang aangegeven van het kiezen van de inhoud van de bakjeskaarten op basis van uw visie op wat u van belang acht voor uw kinderen. Daarnaast dient de inhoud van de bakjesaanpak te maken te hebben met de uitgangspunten van uw schoolplan/schoolgids.

Een tweede basis voor de bakjesaanpak kan de huidige situatie van gesignaleerd probleemgedrag zijn.

U kunt immers ook kijken welke problemen er bij u op school het meeste voorkomen en op basis daarvan kunt u ook bepalen wat er op de kaarten van de bakjesaanpak moet komen.

Misschien constateert u wel dat veel kinderen niet aanspreekbaar zijn op hun gedrag en eerst naar anderen wijzen en niet hun eigen rol in de problemen zien.

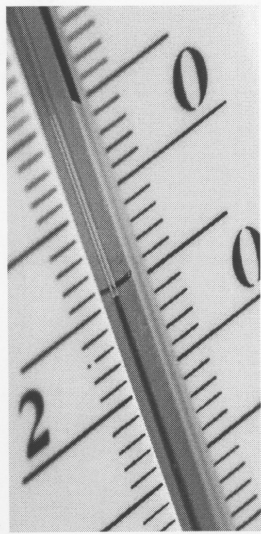
In dat geval zou u door de gehele school het onderwerp aanspreekbaarheid/alibiseren meer aandacht moeten geven dan wanneer dat niet zo'n probleem is bij uw kinderen.

Een functionele benadering kan dan ook zijn dat u met behulp van uw leerlingvolgsysteem voor gedrag bekijkt wat de overall-problemen zijn op uw school en die gegevens kunt u dan ook een rol laat spelen bij de keuze van bakjesinhouden.

Op de volgende pagina is daar een voorbeeld van te zien. Op het schooloverzicht zijn de scores van alle groepen overgeboekt in een schooloverzicht. Hoe langer een bepaalde horizontale lijn is, des te vaker komt het probleem op de gehele school voor.

schooloverzicht

ingevuld op: 8 december 2003

1. werkhouding
2. sociaal-emotioneel

	3	6	9	12	15
1.1 werkmotivatie	█	█			
1.2 werkt tempo	█	█			
1.3 taakgerichtheid	█	█			
1.4 diepteconcentratie	█	█			
1.5 zelfstandig werken	█	█			
1.6 zelfvertrouwen-werken	█	█			
2.1 contact medeleerl.	█	█			
2.2 samenwerken	█	█			
2.3 samenspielen	█	█			
2.4 conflictfrequentie	█	█	█	█	█
2.5 assertiviteit	█	█			
2.6 beweeglijkheid	█	█			
2.7 regelgedrag	█	█	█	█	█
2.8 welbevinden	█	█			
2.9 aanspreekbaarheid	█	█	█	█	█
2.10 contact met leerkracht	█	█			

werkwijze

1 stap 1: neem van iedere groep het groepsoverzicht en bepaal welke aspecten het hoogste scoren (een vakje is een punt, een driehoekje is een halve punt, een leeg vakje is 0 punten.)

2 stap 2: het aspect dat het ster scoort, krijgt 3 punten, het derwerp dat op de tweede staat, krijgt 2 punten en het dat op de derde plaats staat, punt.

Toelichting

Links een deel van een schooloverzicht behorende bij het EGGO-leerlingvolgsysteem. De school heeft van alle groepen volgens een bepaalde berekening weergegeven welke problemen er het meest in de groepen voorkomen. Voor deze school vallen op:
-conflictfrequentie
-regelgedrag
-aanspreekbaarheid

De resultaten van dit schooloverzicht bepalen ook mede de inhoud van de bakjes. De school zal immers, naast een keuze gebaseerd op de visie van de school, ook inhoud kiezen gebaseerd op de huidige situatie.

5 stap 5: bepaal of u nog algemene en aanvullende opmerkingen heeft:

6 stap 6: bepaal nu wat u er aan kunt gaan doen. Het is

Het gaat in dit voorbeeld om een school waar relatief gezien veel kinderen conflicten met elkaar hebben, waar de kinderen zich moeilijk aan de regels kunnen houden en waar de aanspreekbaarheid zwak is.

Dat betekent dat er in alle groepen voor die onderwerpen extra aandacht in de bakjesaanpak is opgenomen, bijv. door dat onderwerp twee maal per jaar en niet slechts eenmaal per jaar te behandelen, nl. zo spoedig mogelijk na de grote vakantie en nog een keer na de kerstvakantie.

3.3 De relatie met de ouders

Bekijk ook of het mogelijk is om de ouders te betrekken bij de inhoud van de bakjesaanpak door:

- in de informatiebrief/schoolkrant aan te geven hoe de bakjesaanpak bij u op school wordt gehanteerd.
- in de informatiebrief/schoolkrant aan te geven wat u de afgelopen week/weken hebt behandeld en de ouders tips te geven hoe zij het daar thuis ook nog een over kunnen hebben door de kinderen te vragen naar het onderwerp, hun eigen ervaringen met het onderwerp weer te geven, er nog eens op terug te komen, etc.
- een ouderavond over de bakjesaanpak en het opvoeden thuis te geven.

Pravoo verzorgt ook ouderavonden over opvoeden onder de titel; Je kunt ze maar eenmaal opvoeden. Zie www.pravoo.com bij de afdeling oudervoerlichting.

3.4 Opzet voor een werkmiddag

U kunt de bakjesaanpak in een middag opzetten in de vorm van:

- een korte inleiding
- in tweetallen-groepen de onderwerpen zoeken
- nabespreken

Daarna checkt iemand de gekozen inhoud, worden de bakjes en kaartjes aangeschaft en kan met de invoering en uitvoering begonnen worden.

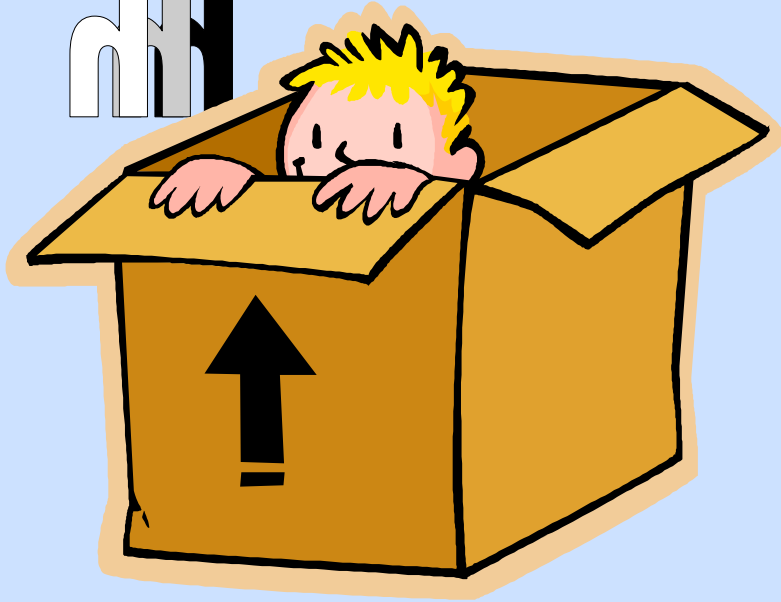
3.5 Diverse hulpmiddelen

Een belangrijk hulpmiddel is een map waarin u hulpmiddelen bewaart die met de onderwerpen van uw kaartjes te maken hebben. U hebt uw kaarten in het bakje genummerd en in de map zitten krantenknipsels, verwijzingen naar bijv. cd's van kinderen voor kinderen, titels van boeken, teksten, etc. die u dezelfde nummers hebt gegeven als de kaartjes.

Als u dan een onderwerp introduceert in de groep, kunt u ook nog even in de map kijken of u bij het nummer van het kaartje nog aanvullende materialen hebt. Die map zal in de komende jaren groeien.

U kunt ook gebruik maken van de inhoud van:

- artikelen uit het blad Praxisbulletin. Dat gaan ook regelmatig over gedragsproblemen. Zie b.v. januari 2004 over de nadelen van de beeldcultuur
- Pravoo=updates. Dat zijn boekjes van 12 pagina's met daarin de laatste gegevens over een bepaald gedragsprobleem. Bruikbaar zijn de Pravoo=updates over:
 - spelen
 - werkhouding
 - agressie
 - agressiereductieplan
 - moeilijke groep
 - pesten

checklijst werkvormen bakjesaanpak

De 10 gebruikspunten

● **Punt 1**

Op de volgende pagina's geven we enigszins aangevuld de gebruiksmogelijkheden van de bakjesaanpak weer. Als we er vanuit gaan dat er minimaal 40 kaartjes per jaar behandeld moeten worden dan hebt u met de aangeboden 50 varianten genoeg mogelijkheden om de aanpak fris en gevarieerd te houden.

● **Punt 2**

Neem de volgende drie pagina's en kleur de vakjes voor de variant die u juist hebt uitgevoerd. Op die manier kunt u zien welke vormen u toegepast hebt en ook wat er nog overblijft om het volledig gevarieerd te maken.

● **Punt 3**

Bewaar hulpmiddelen zoals teksten, verhaaltjes, knipsels, kopietjes van inhoud van CD's, geef die hetzelfde nummer als het kaartje en berg ze op in een map zodat u nog meer mogelijkheden hebt om die middelen in te zetten.

● **Punt 4**

Luister goed waar de kinderen zelf meekomen en noteer hun specifieke invalshoeken op de kaart zodat die gaat "groeien". Maak een volgende keer gebruik van die ervaringen met de kinderen zodat u die invalshoeken ook in kunt brengen in groepen die er niet zelf mee komen.

● **Punt 5**

Spoor de kinderen aan thuis ook over de onderwerpen te praten en geef ze zo nu en dan de opdracht om thuis iets aan hun ouders te vragen of om thuis iets te gaan doen.

● **Punt 6**

Onthoud dat de bakjesaanpak zich kenmerkt door iedere dag even aandacht aan het onderwerp te besteden en dat het niet de bedoeling is daar uitgebreide projecten over te gaan houden. Centraal staat het hoofd (hoe zit het in elkaar/wat is het, het hart (welke gevoelens horen erbij/roept het op) en wat kun je doen (welke sociale vaardigheid hoort erbij?) Er wordt niet gekopieerd en met een werkblad gewerkt.

● **Punt 7**

Bekijk hoe het onderwerp zichtbaar in de klas gemaakt kan worden door het woord op het bord te schrijven of op kaartjes aan de muur van het lokaal te hangen.

● **Punt 8**

Maak ook gebruik van de inhoud van het boekje "Eerste hulp bij gedragsproblemen" van het EGGO-project.

● **Punt 9**

Bedenk dat de bakjesaanpak staat of valt met uw zelfdiscipline het op maandag op te starten en het de rest van de week warm te houden.

● **Punt 10**

Bedenk dat het resultaat van de bakjesaanpak staat of valt met uw betrokkenheid en enthousiasme.

Uitgangspunten

- Het uitgangspunt is dat gedurende een gehele week, iedere dag, het begrip van de week even aan de orde komt vanuit het hoofd(wat wordt eronder verstaan), hart (welke gevoelens roept het op) en handen (wat kun je concreet doen) standpunt.

De opbouw is dan:

- 1. Introduceer het begrip op maandag**
- 2. Laat de kinderen daar aansluitend op reageren**
- 3. Kom er iedere dag even op terug/doe er iedere dag wat mee.**

Mogelijke introductie- en verwerkingsvormen zijn:

Varianten

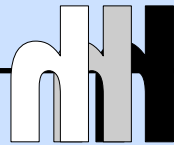
- Introductie van het begrip door iets te vertellen dat u zelf hebt meegemaakt of hebt gezien. Vraag de kinderen daarop te reageren; wat vinden zij daarvan, wat zouden zij doen, hebben ze dat ook wel eens meegemaakt?
- Introductie van het begrip door een verhaal te vertellen. Probeer zelf een verhaal te bedenken waarin kinderen iets meemaken dat met dat onderwerp te maken heeft en laat de kinderen daarop reageren.
- Introductie van het begrip door een verhaal voor te lezen. Als u weet welke onderwerpen er in uw bakje zitten dan is het van belang daar op te letten als u verhalen onder ogen krijgt en die verhalen te kopiëren, te voorzien van het nummer van de kaart en in een map op te bergen. Volg ook de inhoud van jeugdbladen als Okki, maar kijk ook naar uitgaven van uitgevers zoals Kwintessens te Hilversum.
- Introductie van het begrip door een gedichtje voor te lezen. Ook hier geldt dat u die zelf moet verzamelen.
- Introductie van het begrip door te vertellen wat u bij de kinderen hebt gezien in het lokaal, tijdens gym of buiten.
- Introductie van het begrip door te vertellen wat anderen hebben meegemaakt.
- Introductie van het begrip d.m.v. een poppenkastvoorstelling.
- Introductie van het begrip d.m.v. een handpoppenstukje.
- Introductie van het begrip d.m.v. een krantenknipsel.
- Introductie van het begrip d.m.v. een videoband. Bekijk de verzameling banden bij u op school en zoek naar fragmenten die u kunt gebruiken.
- Introductie van het begrip d.m.v. een liedje. Kijk op de CD's van Kinderen voor Kinderen. Noteer op de kaart het nummer.
- Introductie van het begrip d.m.v. een bijbelverhaal.
- Introductie van het begrip d.m.v. een sprookje.
- Introductie van het begrip d.m.v. een tekening, prent of cartoon.
- Introductie van het begrip d.m.v. een mopje.

Na de introductie:

- Spreekt u het woord heel duidelijk uit.
- Laat u een kind het woord nazeggen.
- Noteert u het woord op het bord (vanaf de tweede helft van groep 3).
- De kinderen trekken het gezicht dat bij het woord hoort.
- Laat u de kinderen een zin bedenken waarin dat woord voorkomt.
- Laat u de kinderen hun eigen ervaringen weergeven.
- Biedt u ontwikkelend onderwijs in de zin dat u zelf iets inbrengt door een aspect te noemen waar de kinderen niet op gekomen zijn. Het is immers onderwijs en dat betekent dat ze ook iets van u moeten leren.

Gedurende de week kunt u het volgende doen:

- U vraagt iedere dag even of de kinderen iets over het woord van de week weten te vertellen.
- U vertelt zelf wat u t.a.v. het begrip hebt meegemaakt.
- U hanteert nu het woord gekoppeld aan iets wat er gebeurd is.
- U laat iets doen dat met het woord te maken heeft. Denk eraan het gaat niet alleen om weten en voelen, maar ook om de handen, dus het doen. Als het gaat om medelijden dan kunt u ook het troosten laten uitvoeren. Bekijk zo steeds wat u de kinderen kunt laten doen en welke sociale vaardigheid u aan het begrip kunt koppelen.
- U laat de kinderen zelf een dagboek bijhouden met dingen die met het onderwerp te maken hebben.
- U geeft één kind de opdracht een dagboek bij te houden dat met het onderwerp te maken heeft.
- U laat een collage maken over het onderwerp.
- U laat een klassencollage maken m.b.t. het onderwerp. Alle kinderen mogen dan afbeeldingen plakken die ze tegengekomen zijn m.b.t. het onderwerp
- Zet na verloop van tijd de behandelde begrippen op kaartjes; laat kinderen een begrip uitbeelden, waarna de rest van de kinderen moet raden om welk begrip het gaat. Bij kinderen in groep 1 t/m 3 (sbo.) kunt u dit doen d.m.v. influisteren van een begrip.
- Knip foto's uit weekbladen en laat kinderen raden hoe de mensen op die foto's zich voelen.
- Vertel iets of trek een bepaald gezicht en laat de kinderen vertellen hoe dat heet.

Uitgangspunten

De werkwijze bij het behandelen

- van de mentaliteitsaspecten is:

-a. U introduceert de denkfout, bijvoorbeeld: *Als je iemand niet aardig vindt, mag je haar/hem plagen.*

Maak daarbij gebruik van de introductievormen zoals aangegeven bij de begrippen. Zet de denkfout even op het bord (vanaf groep 4) zodat de kinderen zich bewust kunnen worden van die fout. Bespreek met de kinderen dat je niet iedereen aardig hoeft te vinden, maar dat je elkaar ook niet onnodig op gaat zoeken als je elkaar niet aardig vindt. Veeg na de eerste bespreking de fout weer van het bord.

-b. U vraagt de kinderen wat zij daarvan vinden.

-c. U vertelt ook zelf concreet wat er fout is aan die handelwijze. Leg de kinderen duidelijk uit welke denkfout er achter ligt. U zou kunnen zeggen dat sommige kinderen zo doen, omdat ze bijvoorbeeld:

-denken dat je iemand mag plagen als je hem of haar niet aardig vindt

-denken dat als spullen niet van jou zijn, je er ook niet netjes mee om hoeft te gaan.

-d. Leg de kinderen uit dat dat onzin is. Als je iemand niet aardig vindt, is er een andere mogelijkheid om daar mee om te gaan, nl. iemand uit de weg gaan. Je moet met spullen van anderen netjes omgaan, want jij vindt ook dat anderen netjes met jouw spullen om moeten gaan. Bovendien is het onzin om spullen zo maar te vernielen; dat heet vandalisme.

-e. Geef het alternatieve gedrag aan. Dat is het tegenovergestelde van de denkfout. Als de denkfout is: *Als je iemand niet aardig vindt, mag je hem/haar plagen.* Dan is het gewenste alternatieve gedrag: Als je iemand niet aardig vindt, dan laat je zo iemand met rust en zoek je hem/haar niet onnodig op.

Leer de kinderen zo (vanuit een situatie met een denkfout) zinnig en alternatief gedrag aan.

-f. Maak dat alternatieve gedrag tot motto van de week door de kinderen iedere dag even aan dat motto te herinneren. Vraag ze als ze binnenkomen/naar buiten gaan waar ze ook al weer aan moeten denken.

Bezig zijn met de sociaal-emotionele attitude bestaat uit erover praten en eraan herinneren. De variatie in werkvormen is niet zo bijzonder groot. Introduceer het zoals is aangegeven en vraag de kinderen iedere ochtend waar ze die dag aan gaan denken.

Bekijk of er die week concrete situaties zijn, waar u met het motto van de week bij aan kunt sluiten.

- Zet het alternatief op het bord: als je iemand niet aardig vindt, laat je hem met rust.
- Geef aan dat u die week extra zult gaan letten op het met rust laten van anderen. (Kinderen die elkaar niet liggen zoeken elkaar immers steeds weer op.)
- Laat concrete situaties bedenken die bij de denkfouten passen.
- Maak lijsten met daarop gewenst gedrag, dus alles wat goed ging en bespreek dat met de kinderen.
- Maak ook lijsten van goede manieren van denken, zoals: *als je kunt helpen, moet je het doen, als iemand iets goed gedaan heeft, moet je dat tegen hem zeggen, als iemand zegt dat je iets niet verder moet vertellen, dan moet je het ook niet doen.* Probeer zo steeds (gecombineerd met de denkfouten) vormen van positieve mentaliteit aan de orde te stellen.
- Komt u bij het voorlezen toevallig het onderwerp van die week tegen, haak daar dan op in. Bespreek waarom iemand iets doet. Geef positieve en negatieve denkfouten aan.
- Hanteer in groep 8 het woord denkfout en mentaliteit.

Varianten

- Laat denkfouten opschrijven met daarnaast het gewenste gedrag.

werkvormen voor het onderdeel sociale vaardigheden

Uitgangspunten

- De basisaanpak is:
 - a. De leerkracht introduceert een vaardigheid door hem aan de orde te stellen. U zegt dat de kinderen moeten laten zien hoe ze iemand een cadeautje geven.
 - b. Laat twee kinderen dat spelen.
 - c. Spreek dat met de groep na; wat was er goed en wat kan nog wel beter.
 - d. Geef als leerkracht ook duidelijk aan wat er nog beter kan. Kinderen moeten ook van u duidelijk de gewenste uitvoering van die vaardigheden te horen en te zien krijgen.
 - e. De volgende dag wordt gevraagd wat er de vorige dag is geoefend en andere kinderen krijgen dan een beurt. Dat oefenen de volgende dag is heel belangrijk voor het uiteindelijke leereffect. Het oefenen hoeft dan maar vijf minuten te duren. Daarbij kunt u bekijken of u een lichte variant aan kunt brengen. In plaats van een cadeautje bij een verjaardag kunt u dan:
 - een cadeautje geven bij een geboorte
 - een cadeautje geven bij het behalen van een diploma
 - de kinderen zelf een reden laten bedenken om een cadeautje te overhandigenZorg ervoor dat alle kinderen zo die week een beurt hebben gehad.

Varianten

- Probeer ook steeds duidelijk aan te geven wat er gezegd moet worden. Kinderen moeten precies oefenen wat er gezegd moet worden. Doe het in twijfelgevallen voor.
- Leer kinderen ook wat ze terug moeten zeggen als ze aangesproken worden.
- Let er op of de kinderen duidelijk verstaanbaar spreken.
- Leer de kinderen degene waarmee ze spreken aan te kijken. (Mits dat hoort bij de culturele achtergrond van het kind.)
- Leer kinderen te vertellen wat anderen doen. Laat twee kinderen in de kring spelen of iets samen doen en onderbreek dat steeds en laat een ander kind vertellen wat het zag. Op die manier leren kinderen ook sociale taal.
- Bekijk samen videobanden en laat kinderen aangeven hoe men daar met elkaar omgaat. Dat kunnen videobanden zijn van kinderfilms. Neem eens een kinderserie op en bespreek de sociale contacten in die films.
- Lees een boek voor met sociale situaties en vraag de kinderen te zeggen en daarna te spelen wat zij in zo'n situatie zouden gaan doen.
- Leg bij de uitvoering van de vaardigheid eens het accent op de lichaamshouding. Hoe sta je en hoe beweeg je (rechttop, rustig, etc.)
- Leg bij de uitvoering van de vaardigheid eens het accent op de aanspreektoon.
- Leg bij de uitvoering van de vaardigheid eens het accent op de luisterhouding.
- Schenk bij de uitvoering van de vaardigheid eens extra aandacht aan het vragen stellen aan de ander.
- Schenk bij de uitvoering van de vaardigheid eens extra aandacht aan het geven van antwoorden op vragen of het reageren op anderen.

werkvormen voor het onderdeel normen en waarden

Uitgangspunten

- De basisaanpak is:
 - a. U introduceert een norm of waarde met behulp van een introductievorm zoals die is aangegeven bij de introductie van sociaal-emotionele begrippen. U noemt een situatie en zegt hoe dat heet.
Bijvoorbeeld: wat Flip doet noemen we eerlijk, wat daar gebeurt is onrecht, Sandra kun je vertrouwen, Tim heeft respect voor de natuur, Floor is verantwoordelijk voor wat ze gedaan heeft, etc.
 - b. U vertelt concreet wat er zo positief is aan die waarde of norm.
Als u het hebt over vergevingsgezindheid als waarde dan legt u uit dat iedereen wel eens fouten maakt, dat je zelf ook geen 100% bent en dat het voor jezelf ook voordelen heeft als anderen tegen jou zeggen: zand er over.
 - c. Herinner kinderen iedere dag aan deze waarde of norm.

Varianten

- Bezig zijn met waarden en normen houdt in erover praten en elkaar eraan herinneren. De variatie in werkvormen is niet zo bijzonder groot. Introduceer het zoals is aangegeven en vraag de kinderen iedere ochtend waar ze die dag aan gaan denken. Bekijk of er die week concrete situaties zijn, waar u met het motto van de week bij aan kunt sluiten. Waarden en normen zijn t.a.v. expliciet noemen van die abstracte begrippen vooral een onderwerp voor groep 7 en 8.
- Maak lijsten met daarop alles wat er die week met die waarde of norm te maken heeft.
- Als u enkele waarden en normen hebt behandeld, kunt u op den duur bij bepaald gedrag dat u tegenkomt in teksten of in het dagelijks leven vragen hoe het heet zoals die persoon zich gedraagt.
- Het voordeel van dit onderwerp is dat het per definitie over positieve waarden en normen moet gaan. Kinderen leren er niets van als u ook alle ongewenste waarden en normen bespreekt. Zoek het dus vooral in de deugden.
- Maak eventueel gebruik van de Pravoo update "Dat deed ik niet" met activiteiten over het begrip verantwoordelijkheid" (van groep 1 t/m 8) In deze update wordt getoond hoe je het er toch ook al wel over kunt hebben met jonge kinderen.
- Probeer ook met de oudere kinderen te kijken wat zij zelf een belangrijke waarde of norm vinden. Sommige kinderen vinden eerlijkheid belangrijk, anderen respect voor de natuur, etc. Op die manier kunt u de ontwikkeling van de eigenheid van de kinderen stimuleren. Laat de kinderen op een kaart hun belangrijkste waarde/norm noteren en daarbij aangeven wat zij daaronder verstaan. Door dat op te schrijven worden ze zich er nog meer van bewust.
- Vraag de kinderen ook hun ouders te vragen wat zij een belangrijke waarde of norm vinden.
- Als u op een school werkt vanuit een bepaalde levensovertuiging, bekijk dan welke waarden en normen daar vanuit als belangrijk worden aangegeven.
- Oudere kinderen kunt u ook de discussie over waarden en normen op het Internet laten opzoeken.

Hulplijst voor de sociaal-emotionele kennis

Voer in het kader van de bakjesaanpak regelmatig activiteiten uit die te maken hebben met de kennis van de sociaal-emotionaliteit.

Daarvoor zijn er de volgende mogelijkheden:

- kennis van sociaal-emotionele begrippen
- kennis van de ouders
- kennis van de groepsgenoten
- kennis van de leerkracht
- kennis van jezelf
- sociale kennis n.a.v. teksten, dagelijkse gebeurtenissen, etc.

Het gaat bij al deze aspecten om ervaringskennis. Dat betekent dat het niet om abstracte, lege taal gaat, maar om de kennis over eigen concrete ervaringen (Toen ik dat beleefde, voelde ik me) en op latere leeftijd om algemene kennis. (Als mensen dat meemaken, voelen ze zich)

Kennis van sociaal-emotionele begrippen

Bij het sociaal-emotioneel functioneren en gedragsproblemen speelt het benoemen van gedrag en gevoelens een grote rol. Daarvoor is taal nodig. Daarom is het aan te bevelen kinderen de begrippen te laten verwerven die met socialiteit en emotionaliteit te maken hebben. Onderstaand wordt een woordenlijst aangeboden, die u kunt raadplegen. Kies aan de hand van die lijst en van wat u uit uw eigen praktijk weet de woorden.

Met die woorden kunt u in een opbouw van drie fasen

activiteiten uitvoeren:

- introductie
- verwerking
- ervaring.

Zo'n woord is dan de inhoud van een introductieles. Daarbij gaat het er niet om dat u een heel project rond zo'n woord uitvoert, maar dat u aan het begin van de week het begrip introduceert. Dat kan aan de hand van een verhaaltje, bij jonge kinderen met een samenspraak door twee handpoppen, iets uit uw eigen ervaringen, iets dat u bij kinderen gezien hebt, een verhaaltje dat samen gelezen wordt, een stukje uit de krant, o.i.d.

Na die introductie laat u de kinderen erover vertellen en jonge kinderen kunt u eventueel ook de gelaatsuitdrukking laten maken die bij het begrip hoort. Vervolgens is het de bedoeling dat u tijdens de alledaagse ervaringen bekijkt of u de kinderen kunt herinneren aan het begrip. Als het woord *trots* is en er komt die week een situatie voor om trots over te zijn, dan maakt u de kinderen daar attent op, zodat de alledaagse ervaringen gekoppeld worden aan het begrip.

De lijst

In een beperkt aantal gevallen zijn er verwijzingen opgenomen naar kant en klare hulpmiddelen zoals:

- (zie Agressie 48) naar blz. 48 van het Alfabetblad Agressie behorende bij Gedragsproblemen van A tot Z, Praxis 34, Malmberg-uitgave.
- Praatspel, Malmberg-uitgave.

A	bedriegen	C	eigenwijs
aandacht (trekken)	bedroefd	chanteren	eng
aanraken	bedrogen	club	enthousiasme
aanstellen	belachelijk	communicatie	erbij horen
(ergens niet/wel wat van)	belangstelling	compliment	eren
aantrekken	beleefd	conclusie trekken	ergeren
aanvoelen	beledigd	conflict	ernstig
aardig (zie Agressie 48)	belonen	confronteren	F
accepteren	beloven	contact	falen (Praxis 34, blz. 284, punt 4, alfabetblad faalangstige kinderen)
achterbaks	beoordelen	D	fantaseren
achter de ellebogen	beschaamd	dankbaar	flink
afblijven	bescheiden	(samen) delen	fouten maken (faalangstige kinderen)
afgunstig	beschuldigen	democratie	frutselen
afkeer	beslissen	depressief	futloos
afkeuren	besluiteloos	dierbaar	G
afleiden	(je) best doen	discriminatie	(eigen) gang gaan
afpakken	beter zijn dan	discussie	geaccepteerd
afscheid	betuttelen	dom	gebed
afspraak	bewondering	dood	geboden
agressie	bezorgd	down	geduld
akelig	bijzonder	drift(ig)	geheim
alleen	blij(dschap)	droefheid (droevig)	gehoorzaam (Praxis 34, blz. 288, punt 14)
anders	blozen	droom	gek
angst(ig)	boffen	dromen	gelaten
apart	bokkig	durven	gelden
asociaal	bondgenoot	E	geluk(kig) (alfabetblad geremde kinderen, 12)
autoritair	boos	eenzaam	
B	bot doen	eerbied	
(de) baas (willen) zijn	braaf	eerlijk	
balen	branie	egoïstisch	
bang	brommen	eigenaardig	
bedeesd	brutaal		
bedreigd	buitenbeentje		
	buitensluiten		

gemeen	lukken	rechtvaardig	
gemeenschappelijk	lusteloos	relatie	
geruistellen		respect	
gesloten	M	roddelen	
gespannen (alfabetblad	macho	rot	
faalangstige	macht	ruimte geven (aan elkaar)	verliezen (Praxis 34, blz. 254)
kinderen)	machteloos	rustig	
geven	medelijden	ruzie (Praatspel blz. 158,	vernederen
gevoel	meedoen	Praxis 34, blz. 284,	vernielen
gewoon	mening	punt 1, themanum-	verraden
gezeur	minachten	mer Praxis-bulletin,	verschillend
grappig (Praatspel, blz. 138)	minderwaardig	februari 1991.	vertrouwen
grens	mishandelen		vervelen
griezelig	mislukken	S	vervelend
groei	moe	saai	verwend
groepsfeer	moed	saamhorigheid	verwondering
groeten	moedeloos	samen	voldaan
	moeder	samenleven	volgzaam
	mopperen	schamen (alfabetblad	vreemd
H		geremde kinderen,	vreugde
haat	N	10)	vriend(in) Praxis 45, punt
handicap	nalaten	schelden	11)
handig	neerleggen (bij de beslissing	schreeuwen	vriendelijk
hartelijk	van bijv. een	schrikken	vrij
hatelijk	scheidsrechter)	schuld(ig)	vrolijk
heersen over	neerslachtig	serius	
heimwee	nee-zeggen	slaan	W
helpen (Praatspel, blz. 276;	negatief	slijmen	waaghalzerij
Praxis 34, blz. 45,	negeren	smoesjes verzinnen	waardeloos
punt 12)	niet geaccepteerd	smoezen	waardevol
hoop	niet op je gemak	soepel	walgen
houding	nieuwsgierig	sociaal	wantrouwen
huilen	nijd(ig)	sorry (zeggen)	weigeren
hulpeloos	normaal	spannend	willen
humaan	O	spelen	winnen (Praxis 34, blz. 254)
humeurig	oneerlijk	spijt	wraak
humor	ongelukkig	spontaan	
	ongeremd	sportief	X
I	ongerust	stelen	Y
ik	onhandig	sterk	
illusie	onmenselijk	stil	Z
inbeelden	onschuldig	stiekem	zachtaardig
incest	ontheemd voelen	stoer	zeker
individu	ontspannen (alfabetblad	stoken	zelf
indruk	geremde kinderen,	stout (Praatspel, blz. 158)	zelfvertrouwen
interesse	10 en 11)	straf	zenuwachtig (alfabetblad
irriteren	onzeker	strelen	faalangstige
	oordeel	streng	kinderen,
J	op je gemak	succes	26)
jaloers	opdringerig	T	zelig
ja-zeggen	opgelucht	teleurgesteld	zijn zoals je bent
jeugd	opgewekt	tevreden	zinloos geweld
jeugdcriminaliteit	opgewonden	toegeven	(geen) zin
jezelf zijn	opscheppen	toewensen	zorgen (Praatspel, blz. 182)
jokken	opstandig	treurig	
	opvoeding	troosten	
K	ouders	trots (alfabetblad faalang-	
kattig	overdrijven	stige kinderen, 28)	
kinderachtig	overspannen	trouw	
klagen	P	twijfel	
klieren	paniek	U	
klikken (Praxis 34, blz. 286,	pesten	uitbuiten	
punt 9)	pijn	uitdagen	
kluns	plagen (Praxis-bulletin 8, 2e	uiten	
knuffel(en)	jrg. april 1985,	uitgesloten	
koppig	blz. 30, Praxis 34,	uitgestoten	
krenken	blz. 288, punt 15)	uithoren	
kribbig	plezier	uitlachen	
kritiek	pluim geven/krijgen (alfa-	uitvallen	
kwaad	betblad faalangstige	V	
kwetsen	kinderen, 25, 28)	veeleisend	
	populair	verantwoordelijkheid	
L	positief	verbaasd	
laatste woord willen	praten	verdrietig	
lachen (Praatspel, blz. 138)	prettig	vergeven	
lastig	protserig	verhuizen	
lekker (je niet/wel lekker	Q	verlangen	
voelen)	raar	verlaten	
leiden	rechtschapen	verlegen	
leren		verliefd	
leuk (Praxis 34, blz. 237)	R	verlies	
lief(de)			
liegen (Praxis 34, blz. 286,			
punt 9)			
lijden			

Hulplijst voor de sociale attitude (mentaliteit)

Denkfouten

Iedereen die dagelijks met kinderen omgaat, kan gedrag bij kinderen waarnemen dat vanuit eigen waarden en normen niet kan worden geaccepteerd. Vaak zal het daarbij gaan om dingen die u zelf ook niet (zo makkelijk) zou doen ten aanzien van anderen of ten aanzien van materialen. Dat betekent dat u probeert vanuit bepaalde waarden en normen te functioneren. Zo goed en zo kwaad als dat gaat, want helemaal consequent en principieel in hun handel en wandel zijn maar weinig mensen. Kinderen komen vaak uit milieus waarin waarden en normen gehanteerd worden die anders zijn dan de uwe. Soms kan het voorkomen dat kinderen, althans zo lijkt het, bijna zonder waarden en normen opgroeien. Dat kan botsen met uw eigen waarden en normen. Vaak zult u denken: wat ze thuis doen, moeten ze zelf maar weten, maar op school...

Enkele voorbeelden:

-Er zullen maar weinig leerkrachten zijn die accepteren dat kinderen elkaar slaan, terwijl dat toch in heel wat gezinnen voorkomt.

-Er zullen maar heel weinig leerkrachten zijn die accepteren dat kinderen spullen van school stelen, terwijl er heus kinderen opgroeien met een matig besef van *het mijn en het dijn*.

-Er zullen maar weinig leerkrachten zijn die accepteren dat kinderen schreeuwen in de klas, terwijl in veel gezinnen nogal wat naar elkaar toegeschreeuwd wordt.

Bij onacceptabel gedrag komt u er niet onderuit om in te grijpen. Dat ingrijpen gebeurt altijd vanuit uw eigen waarden en normen. En soms mede vanuit een visie die de school in het schoolwerkplan heeft staan en als grondslag van het onderwijs beschouwt.

Het bijzondere aan het gedrag van kinderen (en volwassenen) is, dat het gebeurt vanuit waarden en normen. Bij veel kinderen gaat het om *impliciete* normen. Ze gedragen zich zoals ze het afgekeken hebben, of zoals ze het geleerd hebben. Relatief weinig kinderen hebben ouders die het *waarom* en de *bron* van hun eigen handelen expliciet met de kinderen bespreken. Onder het gedrag van kinderen (en volwassenen) liggen vaak niet-uitgesproken visies op waarden en normen. Soms zijn ze ook heel duidelijk wel expliciet uitgesproken, zoals: 'Als iemand je aanraakt, sla je maar twee keer zo hard terug, want ...'

Zo zijn er kinderen die andere omduwen, gewoon omdat ze die ander niet leuk vinden.

Onder die gedragingen zit een mentaliteit of een impliciete gedachte. Veel van die gedachten kunnen *denkfouten* genoemd worden, omdat het vanuit de christelijke visie van naastenliefde, de humanistische visie van medemenselijkheid, of een visie vanuit een andere godsdienstelijke of maatschappelijke stroming een onzinnige gedachte is, oftewel: een denkfout. Het lijkt zo logisch: *als je iemand niet leuk vindt, plaag je zo iemand toch*.

Er zijn veel volwassenen die in hun werksituatie diezelfde visie hanteren.

Tegenover iedere denkfout, oftewel onzinnige visie, stellen we een zinnige visie. En die is bijvoorbeeld: *als je iemand (echt) niet leuk vindt, ga je haar of hem uit de weg*.

Met die visie kom je maatschappelijk gezien veel verder, omdat die visie minder menselijk verdriet oplevert. En dat is toch het doel van de ontwikkeling van een samenleving: het gelukkig maken van haar leden.

U kunt de kinderen erop wijzen niet te snel te oordelen. Iemand kan op het eerste oog niet zo leuk zijn en als je probeert begrip op te brengen voor iemand of iemand beter leert kennen, dan kan het allemaal ook erg meevallen.

Concreet betekent dit, dat u in sociaal-emotionele situaties van kinderen denkfouten kunt waarnemen die onzinnige visies weergeven en dat u daar een zinnige visie tegenover zou moeten kunnen plaatsen.

We noemen het *denkfouten*, omdat ze *onzinnig* zijn en omdat er vaak *oppervlakkig denken (vooroordelen, onwetendheid)* aan ten grondslag ligt.

Voorbeelden

In het nu volgende worden enkele denkfouten aangegeven. Kies daar de denkfouten uit die u binnen uw eigen school/groepspraktijk herkent en neem die op in de leergang voor de hele school.

De voorbeelden:

-*Als spullen niet van jou zijn, hoeft je er ook niet netjes mee om te gaan.* Dit kan o.a. leiden tot: vandalisme, slordig/roekeloos gebruik van andermans spullen.

-*Als je boos bent, moet je alleen aan jezelf denken.* Dit kan o.a. leiden tot: agressiegedrag, vandalisme.

-*Als je iemand niet leuk vindt, mag je haar of hem plagen.* Dit kan o.a. leiden tot: pesten/plagen, zondebok-ontwikkeling.

-*Je moet altijd proberen je zin te krijgen.* Dit kan o.a. leiden tot: overdreven geldingsdrang, ruzie, agressiegedrag.

-*Als iemand niet zo sterk is, mag je haar/hem plagen.*

Dit kan o.a. leiden tot: pesten/plagen, zondebok-ontwikkeling, agressiegedrag.

-*Als iemand er niet zo leuk uitziet, zal zij of hij ook wel niet leuk zijn.* Dit kan o.a. leiden tot: pesten, plagen, zondebokontwikkeling.

-*Als iets bij iemand misgaat, moet je haar of hem uitlachen.* Dit kan o.a. leiden tot: pesten/plagen.

-*Het gaat in het leven om wat je hebt.* Dit kan o.a. leiden tot: materialisme, hebberigheid, niet kunnen geven, stelen. -*Meisjes zijn minder dan jongens.* Dit kan o.a. leiden tot: pesten/plagen, negatief vrouwbeeld.

-*Ik hoef niet te helpen met opruimen, want ik heb daar niet mee gespeeld.*

-*Wat ik gevonden heb, mag ik houden.*

-*Als iemand mij slaat, mag ik terugslaan.*

-*Je hoort niet te huilen. (Of: jongens horen niet te huilen.)*

-*Als ik niet meegedaan heb, hoef ik ook niet op te ruimen.*

-*Hij heeft in zijn broek geplast, dus hij is een baby.*

-*Naast een meisje zitten is raar (voor jongens).*

-*Naast jongens zitten is raar (voor meisjes).*

-*Afval mag je in de berm gooien, dat ruimt de gemeente wel op.*

-*Het zijn altijd de buitenlanders die voor herrie zorgen.*

-*Als ik niet kan winnen, mag ik vals spelen.*

-*Als je een grote mond hebt, doet iedereen wat jij wilt.*

-*Als je de oudste bent, mag je de baas spelen.*

-*Als je iets mooi vindt, mag niemand eraan zitten of er mee spelen.*

-*Als je iets wilt hebben wat een ander heeft, mag je het afpakken.*

-*Als ik iemand niet mag, zeg ik dat gewoon.*

-*Ik mag zelf weten wat ik doe, daar heb jij niets over te zeggen.*

-*Als ik iets leen, mag ik het houden.*

-*Daar mag je niets van zeggen, want ik mag dat van mijn papa en mama.*

-*Als je geen zin hebt, ruim je het niet op.*

-*Als je iemand niet leuk vindt, geef je die persoon geen hand.*

-Als je er anders uitziet, hoor je er niet bij.
 -Je moet gewoon doorrijden als je een ongeluk/ beschadiging hebt veroorzaakt.
 -Als je je zin niet krijgt, mag je gaan schreeuwen.
 -Je moet niets voor niets doen.
 -Als ik ruzie heb, mag ik er een ander bijhalen om mij te helpen.
 -Negers zijn dommer dan blanken. Dit kan o.a. leiden tot: discriminatie, agressiegedrag.
 -Als ik fouten maak, ligt dat aan de ander.
 -Ik ben groter dus sterker. Dus ik ben de baas.
 -Als je bij ze wilt horen, moet je met ze meedoen, ook als ze dingen doen die verkeerd zijn.
 -Kleine kinderen mag je plagen.
 -Als je boos bent, loop je weg.
 -Omdat ik bruin/zwart ben, word ik gediscrimineerd.
 -Die jas op de grond is niet van mij, dus hoeft ik hem ook niet op te rapen.
 -Als iemand iets fout doet, mag je lachen.
 -Als er onder schooltijd iets is gebeurd, mag je iemand na schooltijd terugpakken.
 -Als je niet goed kunt praten, zul je wel dom zijn.
 -Als iemand je slaat, mag je terugslaan.
 -Als een ander iets doet, mag ik het ook. Dat kan o.a. leiden tot: ongehoorzaamheid, etc.
 -Als iemand iets doet, zelfs al gebeurt het per ongeluk, doe je het gewoon terug.
 -Als de juf/meester er niet is, gelden de afspraken niet. Dat kan o.a. leiden tot ongehoorzaamheid, ruzies, etc.

Achtergronden

Bij kinderen hebben denkfouten in de eerste plaats te maken met wat ze thuis zien en/of horen. Kinderen zien hoe hun ouders zich gedragen. Ze zien bijvoorbeeld dat hun vader of moeder niet eerlijk is als de bakker per ongeluk een euro te veel teruggeeft. Want in plaats van die euro terug te geven aan de bakker, zegt de ouder: „Dan moet hij maar niet zo dom doen.” Hoe ouder kinderen worden, des te groter wordt de invloed van de omgeving. Daarbij moet u denken aan de buurt waarin ze wonen, de vrienden die ze hebben en de media die op hen inwerken. Tussen al die invloeden staat de school. Of meer toegespitst: u als leerkracht. Negeren kunt u niet. Niets doen kunt u niet. Dus bent u gedwongen om te reageren op gedrag en op denkfouten van kinderen. Dat is ook goed, want veel kinderen hebben u nodig. Van u kunnen ze een ander verhaal horen.

Reageren op denkfouten.

In het voorafgaande is al aangegeven dat u iets zou moeten doen aan het verschijnsel *denkfouten*. Uit diverse onderzoeken is gebleken, dat 'net doen of je neus bloedt', de houding en mentaliteit van kinderen alleen maar doet verslechteren. U kunt tegenwerpen: „Maar wat ik op school opbouw, wordt thuis weer afgebroken.” Toch is in het voorafgaande aangegeven dat u, ook met die tegenwerping, niet alles accepteert. Voor u zijn er ook grenzen. Waarom niet accepteren dat kinderen met boeken gooien en wel accepteren dat ze elkaar vernederen? Bovendien zijn er veel goede redenen om iets aan die denkfouten te doen:
 -De maatschappij heeft u de opdracht gegeven vormend/opvoedend met kinderen bezig te zijn.
 -Veel kinderen kunt u nog wat bijsturen.
 -Bepaalde kinderen kunt u kennis laten maken met andere waarden en normen dan die ze van huis uit gewend zijn. En dat kan een vormende waarde hebben.
 -Zinnige gedachten inzake de omgang met anderen kunnen de sfeer in de groep en op school er prettiger op maken.

-Als u vindt dat de school uitsluitend een onderwijsinstituut is, dan nog is het aan te bevelen iets aan de denkfouten te doen, omdat een betere sfeer in de groep ook de leerresultaten bij de meeste kinderen kan verbeteren.

Drie soorten benaderingen

Bij het omgaan met denkfouten kunt u drie benaderingen hanteren: tegenoverstellen, expliciteren, verwerken. Probeer tegenover de denkfouten die u aan gaat pakken een *tegenovergestelde* zinnige gedachte te plaatsen. Bijvoorbeeld:
 -*Onzinnig*: als je iemand niet leuk vindt, mag je haar of hem plagen.
 -*Zinnig*: als je iemand (echt) niet leuk vindt, ga je haar of hem uit de weg.
 of:
 -*Onzinnig*: met spullen die niet van jou zijn, hoeft je ook niet netjes om te gaan.
 -*Zinnig*: met spullen van anderen moet je netjes omgaan, want ... (dat zou jij ook graag hebben, als anderen met jouw spullen omgaan; of: het is onzin spullen van anderen te vernielen, etc.)

Zeer belangrijk bij het omgaan met denkfouten is het *expliciteren*.

Dat wil zeggen: het *bewust maken* van de denkfout. Daartoe vertelt u een verhaal, of u vertelt iets dat u gezien hebt. Ook vertelt u wat de denkfout in die situatie is. Dat moet u zo duidelijk mogelijk uitleggen. Daar laat u de kinderen op reageren en eventueel aanvullingen op geven. Kinderen kunnen vaak de denkfout wel detailleren. Daarna geeft u de tegenovergestelde zinnige gedachte en u laat de kinderen daar ook op reageren en aanvullingen op geven. Bij jonge kinderen past u het taalgebruik en de inhoud natuurlijk aan, maar ook in groep 1 en 2 kunt u het over denkfouten hebben. Vooral het bespreken van de zinnige gedachte is zeer goed mogelijk. Daarmee leert u de kinderen als het ware *alternatief gedrag*. Bij het *niet leuk vinden* is het gedragsalternatief dan: iemand uit de weg gaan.

Tenslotte kunt u de zinnige gedachte nog verwerken door:
 -de zinnige gedachte op het bord te zetten, zodat de kinderen de gedachte iedere dag zien en u er nog eens op kunt wijzen;
 -de zinnige gedachte bijvoorbeeld gedurende een week iedere dag even te bespreken;
 -de kinderen te belonen als ze zich vanuit het gedragsalternatief gedragen hebben. Kinderen leren immers het meest van het gewenste gedrag dat ze zelf vertoond hebben;
 -een verhaal te vertellen over iemand die het gedragsalternatief uitvoert;
 -kringgesprekken te houden over concrete sociaal-emotionele situaties;
 -in de weken daarna nog regelmatig op de denkfout en het zinnige alternatief terug te komen.

Hulplijst voor de sociale vaardigheden

In het nu volgende worden een aantal sociale vaardigheden opgesomd die u op kunt nemen in uw leergang.

1. Kennismakingsvaardigheden

- iemand een hand geven en aankijken
- vragen hoe iemand heet
- je naam zeggen
- iemand groeten
- iemand vragen stellen (Waar kun je bijv. tijdens een eerste kennismaking over praten?)
- een kennismakingsproces voortzetten
- afscheid nemen (zie ook 12)
- iemand in het algemeen vragen hoe het ermee is
- iemand anders voorstellen

2. sociale initiëring

- iemand vragen of zij/hij mee wil spelen
- afspraken maken (Kun je woensdag)
- vragen of je mee mag spelen
- in een sociale groep komen (kinderen staan in een groep en iemand komt erbij)
- vragen of je iemand even kunt spreken
- vragen of iemand je vriend/vriendin wil zijn
- vragen of je met het speelgoed mag spelen
- iemand naar zijn adres vragen
- iemand vragen hoe laat het is

3. iemand een gunst vragen

- iemand vragen of zij/hij je wil helpen
- iemand vragen of je er langs mag (taal gebruiken in plaats van te duwen)
- de weg vragen (op straat, in een gebouw)
- vragen waar je je jas op kunt hangen
- vragen of je iets van iemand mag hebben
- vragen of je iets mag doen
- vragen of iemand iets voor je wil doen
- iemand bedanken als de gunst is gegeven
- vragen of iemand iets herhalen kan wat je niet begrepen of niet verstaan hebt
- vragen om informatie
- vragen of iemand positieve dingen over je wil zeggen

4. assertief zijn

- zeggen dat je iets niet leuk vindt
- zeggen dat je iets niet lust
- zeggen dat/vragen of iemand ergens mee op moet houden
- zeggen dat je iets niet wilt wat iemand doet
- zeggen dat je iets niet wilt wat iemand van je vraagt
- je spullen terugvragen
- zeggen dat je ergens over praten wilt
- zeggen dat je ergens niet over praten wilt
- voor iemand anders opkomen.
- vragen of je ergens niet aan mee wilt doen
- zeggen dat je ergens niet aan mee

hoeft te doen

- zeggen dat je je niet lekker voelt
- zeggen dat je het ergens niet mee eens bent
- zeggen dat je aan de beurt bent
- zeggen dat je iets niet wilt wat een ander van je vraagt

5. bijzondere gebeurtenissen

- iemand een cadeau overhandigen en er iets bij zeggen
- een cadeau aannemen
- alsjeblieft zeggen
- dank je wel zeggen
- iemand feliciteren
- iemand condoleren
- iemand feliciteren met de geboorte van een kind
- iemand feliciteren met een jubileum
- iemand feliciteren met een diploma
- iemand bedanken voor het eten
- iemand bedanken voor een feest
- iemand bedanken voor de hulp
- even stil zijn voor het eten

6. hulp afslaan

- zeggen dat je geen hulp nodig hebt
- reageren op het niet aannemen van hulp

7. iets positiefs doen/zeggen

- iemand troosten
- iets leuks zeggen over wat iemand deed
- smakelijk eten wensen
- iemand succes toewensen
- belangstelling tonen
- iemand beterschap wensen
- zeggen dat kleding iemand leuk staat
- iemand feliciteren met een succes
- zeggen dat je het met iemand eens bent
- iemand uitnodigen
- iemand een pluimpje geven
- bedanken voor het spelen

8. kritiek

- kritiek leveren op wat iemand maakte/deed
- kritiek leveren op gedrag van iemand, afkeuren wat iemand deed
- reageren op kritiek
- zeggen dat je een fout gemaakt hebt

9. excuus

- excuus aanbieden
- reageren op excuus
- vrede sluiten

10. communicatieve vaardigheden

- iemand aankijken die iets tegen je zegt
- afscheid nemen van iemand die naar het voortgezet onderwijs gaat
- met twee woorden spreken
- iemand beschrijven
- vragen of je iets mag lenen
- afscheid nemen
- weer goed maken
- niet tussen twee mensen doorlopen

die met elkaar in gesprek zijn

- op je beurt wachten
- vragen hoe het met iemand gaat.
- vragen naar een telefoonnummer
- vragen wat iemand wil
- reageren op de vraag: wat zeg je?
- vragen bij iets dringends of je voor mag gaan
- een teleurstelling uiten
- vragen om meer informatie
- iets afzeggen
- vragen wat iemand bedoelt
- zeggen dat je het niet begrepen hebt
- iemand uit laten praten
- vragen hoe het met iemand is
- telefoon aannemen
- op je beurt wachten
- luisteren naar elkaar
- het niet steeds over jezelf willen hebben, maar dingen aan anderen vragen (om meer over die ander te weten te komen, of uit belangstelling voor die ander)
- zeggen dat je zult proberen om niet meer zo ... (lelijk, brutaal, etc.) te zijn
- zeggen waarom je boos bent
- zeggen waarom je iets wel/niet deed
- zeggen waarom je blij bent
- navertellen wat iemand zojuist zei
- voorzitter zijn van een groep
- vragen of iedereen het begrepen heeft
- vragen of iemand nog meer informatie wil
- vragen wie het ermee eens is en wie niet
- vragen of iemand luider wil spreken
- vragen of iemand langzamer/zachter wil spreken

11. samenwerken/samenspelen

- geven en nemen, om de beurt de zin krijgen
- samen een plan maken
- overleggen
- vertellen wat je van een samenwerking vindt
- omgaan met winst en verlies
- om en om iets doen

12. afscheid nemen

- afscheid nemen van iemand uit de klas die gaat verhuizen.
- afscheid nemen na het spelen bij iemand
- afscheid nemen na een feestje

Hulplijst voor de waarden en normen

Inhoud

In het nu volgende wordt een aantal waarden en normen opgesomd, die u op kunt nemen in de bakjesaanpak. Het probleem met waarden en normen is, dat ze voor kinderen in de basisschoolleeftijd al gauw abstract zijn. Bovendien roept iedereen dat het onderwijs weer de waarden en de normen aan kinderen moet leren. Rechtvaardigheid is een betekenisvolle waarde, maar is niet zo makkelijk aan kinderen uit te leggen. Dat kost vaak nogal wat voorbeelden. Meestal zal het bij kinderen neerkomen op de volgende werkwijze:

-een of meer kinderen gedragen zich op een bepaalde manier

-u zegt wat daar goed of kwaad aan is en waarom het goed of kwaad is wat ze doen

-bij ongewenst gedrag geeft u aan wat u wel verwacht en wat daar de voordelen van zijn.

Meestal kunt u op die manier de waarden en normen in gedragstermen aan de orde stellen.

Onderstaand worden toch nog enkele waarden en normen aan de orde gesteld. Enigszins toegelicht kunt u ze deel uit laten maken van de bakjesaanpak.

B		T
behulpzaamheid	H	tevredenheid
belangstelling voor anderen	hulpvaardigheid	toegeeflijkheid
beleefdheid		trouw
berouw	J	
beschermen van de	jezelf zijn	V
zwakken		veiligheid
betrouwbaarheid	M	verantwoordelijkheid
bezitsrelativiteit (bedoeld	medemenselijkheid	verdraagzaamheid
is: je niet zo zeer richten op	moed	vergevingsgezindheid
het hebben, maar		vertrouwen
meer op het zijn en het	N	voorzichtigheid
betrekkelijke van	naastenliefde	vriendelijkheid
bezit in laten zien)		vrijgevigheid
blijmoedigheid	O	vrijheid
	oprechtheid	
C	openheid	Z
compromissen sluiten,		zelfbeheersing
bereidheid om	P	zelfopoffering
compromissen te sluiten	plichtsbef	zelfredzaamheid
	positiviteit	zelfrespect
D		zorgzaamheid
dankbaarheid	R	
dienstbaarheid	rechtvaardigheid	
democratie	rekening houden met	
doorzettingsvermogen	anderen	
	rentmeesterschap	
E	respect	
eer	respect voor de mening van	
eerbied	anderen	
echt zijn	respect voor de natuur	
eerlijkheid	respect voor het lichaam	
	van anderen	
F	S	
fatsoen	schuld	
	sociocentrisme (bedoeld is:	
G	je op anderen willen	
gehoorzaamheid	richten)	
geloof	solidariteit	
gelijkwaardigheid	spijt	
goed (het goede)		

leergang gedrag; de bakjesaanpak

heel handige hulpmiddelen

1